

**МОЛОДЬ-УКРАЇНІ
YOUTH TO UKRAINE**

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
SCIENTIFIC TRANSACTIONS**

1997

Том 10

Volume 10

Закарпатський Молодіжний Демократичний Союз
Transcarpathian Youth Democratic League
Закарпатський центр соціальної служби для молоді
Transcarpathian Center of Social Service for Youth

Молодь - Україні
Youth to Ukraine

Наукові записки
Scientific transactions

Том 10
Volume 10

Ужгород, 1997
Uzhhorod, 1997

ЗАГАЛЬНОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ТА СТРЕЛЬЦЬКА ДИВІЗІЯ СС "ГАЛИЧИНА" У 1944 РОЦІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПІСУ "ДО ПЕРЕМОГИ"

У 1944 році, п'ятому році другої світової війни, склалася якісно нова воєнно-політична ситуація як в Європі, так і у світі в цілому. Вона в значній мірі визначалася наступом радянських військ на радянсько-німецькому театрі бойових дій. Війська нацистської Німеччини терпіли поразку за поразкою, тривав їх загальний відступ. Матеріальні та людські ресурси райху були на грані виснаження.

Очевидна річ, що за таких обставин нацистське керівництво змушене було переглянути свою політику на окупованих територіях, у першу чергу, на сході, в тому числі і в східній Галичині, яка перебувала у складі Генерального Губернаторства, використавши природню готовність патріотично налаштованого українського населення, протистояти більшовицько-радянській експансії. З іншого боку, серед українських політичних сил визрівало розуміння необхідності об'єднання зусиль у боротьбі з ворогами української державності. Однак цей процес, зумовлений гіркими уроками попереднього протистояння, переживав початкову стадію, а швидкоплинний перебіг подій у краї не сприяв його розвитку та завершенню.

Саме в таких умовах побачило світ перше число тижневика Військової Управи Галичини для Добровольців Стрільцької Дивізії "Галичина" та їх родин "До перемоги". Як згадував голова Українського Краєвого Комітету Кость Паньківський: "Довго тривали підготування та багато формальних перешкод треба було перебороти, щоб врешті появився пресовий орган Військової управи під назвою "До перемоги" - тижневик Військової Управи Галичини для Добровольців Стрільцької Дивізії Галичина і їх родин".² Головним редактором став член підвідділу історично-архівного відділу Військової управи Михайло Островерха, а членами редакції Д.Корбутяк, Новицький і Плокида. Ця газета виходила у світ до липня 1944 р. у Львові (Смольки 5/1), а потім аж до січня 1945 р. у Кракові (Оржешкової 7/11). Перше число часопису "До перемоги" вийшло 23 грудня 1943 р. у Львові. Останній 30-ий номер, що вийшов на теренах Східної Галичини, датований 20 липня 1944 р.³

Метою часопису, як органу Військової Управи Галичини, зазначалось у вступній статті, було інформувати читача про події у світі, "даючи вичерпні огляди воєнних і політичних подій",⁴ розширювати світогляд

читачів, публікуючи матеріали суспільно-політичного характеру. Крім того, планувалось публікувати матеріали з української історії, літератури, мистецтва. Був у часописі і куток розваг та гумору. Тижневик інформував рідних вояків Стрільцької Дивізії СС Галичина "про життя і буття наших добровольців... наших добровольців про життя краю".⁵ Крім того наголошувалось, що покликана до життя Стрільцька Дивізія "Галичина" надала українському організованому життю іншого стилю, активізувала його, поставила на порядок дня актуальні проблеми: "Захоплено вітало українське галицьке громадянство появу своєї наймолодшої, а з тим і найулюбленішої дитини - новітнього вояка-добровольця, справляло йому гучні хрестини, впродовж прегарних весняних тижнів травня і червня. Дитина росла хутко і вже гарячого літнього дня 18 липня 1943 року треба було виражати її у широкій світ... На всю широчинь стала перед Військовою Управою справа закріплення духовного зв'язку між ними і українським галицьким громадянством".⁶ Відзначалося, що сама назва часопису ("До перемоги") "кличе до напруги всіх сил, до ретельної дрібної щоденної праці тих, хто своєю працею повинен допомогти бійцям на фронті осягти перемогу. Вона - ця гарна назва - закликає наших добровольців, щоб вони засвоїли собі твердий вояцький вишкіл, сталили свої нерви, різьбили шляхетний характер, щоб стали гідними почесної назви українських добровольців, що вийшли на тяжкий бій проти смертельного нашого ворога - московського большевизму".⁷

Політичною силою, яка стояла за кулісами створення Дивізії СС "Галичина" був Український Центральний Комітет. Його провідник Володимир Кубійович, визначаючи завдання часопису "До перемоги" у вступній статті "Лиш боротись, значить жить" наголошував: "Важне завдання має сповнити часопис "До перемоги". СС Стрільцька Дивізія "Галичина" стала довершеним фактом. Найкраща молодь і найкращі з поміж старших громадян вступили до лав найліпшої у світі формації. Вступили, щоб заманіфестувати перед всім світом волю українського народу - волю до життя перед найгіршим ворогом нашого народу і ворогом всієї Європи".⁸ Зупинившись на військових традиціях українського народу, який в давнину був відомий, як народ купців та войовників, а пізніше став народом покірних гречкосіїв, Володимир Кубійович наголосив: "Врешті буйно спалахнула в наших визвольних змаганнях психологія такого сумирного гречкосія, якому чужа й далеко вояцька постава: почала була в останніх роках, щораз більше закорінюватися. А наші вороги всіма засобами той процес піддержували. Коли й були спроби протесту, то вони завертали знов у другу крайність й прибирали форму безумного і безцільного бунту сліпої неформальної стихії".⁹ Створення галицької дивізії, констатував провідник УЦК, це - переломний момент в українському національному житті, оскільки

"створено кузню, що в її горнилі серед суворої дійсності має переформуватися психіка нашого народу. Сьогодні в дисциплінарних лавах серед наших добровольців у вишкільних таборах творяться нові духові вартості, оживають старі вояцькі традиції."¹⁰ Визначаючи перспективи праці тижневика Володимир Кубійович закликав: "Хай цей новий часопис буде живим лучником між нашими добровольцями та їх запіллям - українським громадянством... Хай у тім запілля зміцнює свідомість того, що наші добровольці вступили на єдино правильний шлях активної боротьби рамено в рамено з найкращим воїном світу, проти загрози большевизму, на шлях боротьби за кращу долю народу."¹¹

Очевидно, як й інші українські видання, що виходили в умовах нацистського окупаційного режиму, тижневик "До перемоги" був затиснутий в лещата суворої німецької цензури. Що являла собою ця цензура може проілюструвати історія проповіді головного душпастира Дивізії СС "Галичина" отця Лаби, члена Військової Управи, виголошена ним у соборі святого Юра в день проголошення акту про утворення дивізії, текст якої німецькі чиновники записали на плівку, переклали і відіслали шефові СС Гімлеру. І хоч у ній не було нічого антинімецького, все-таки деякі звороти шефові головного правління СС Бергерів не сподобались і він провів з цього приводу бесіду з о.Лабою.¹²

У цілому ж, тижневик "До перемоги", який підтримував зв'язок добровольців Стрілецької Дивізії СС "Галичина" з краєм, поміщаючи на своїх сторінках багато цінного виховного матеріалу про українські історичні постаті, полководців, мислителів, командирів визвольних змагань, репортажі військових кореспондентів Ст.Конрада, О.Лисяка, М.Левицького, М.Луцького, маючи обсяг 4-8 сторінок та тираж 6-8 тисяч, був популярним серед народу. Його нелегально розпродували, і, навіть, поширювали за Збручем, оскільки німецька окупаційна адміністрація заборонила розповсюджувати часопис серед населення. Хоча Військова Управа запланувала видавати цю газету для добровольців дивізії та їх родин, та до вояків дивізії вона чомусь доходила рідко.¹³

Однак, попри всі наведені вище застереження, часопис "До перемоги" може послужити цінним джерелом для розкриття складних питань українського політичного розвитку, взаємодії та протистояння українських політичних сил, особливостей німецько-українських відносин в Східній Галичині на останнім етапі окупації краю нацистами, а також питань, зв'язаних з Дивізією СС "Галичина", ставлення до неї різних політичних сил та населення.

Характеризуючи загальнополітичну та військово-політичну ситуацію, що склалась у Східній Галичині з початком 1944 р. тижневик "До перемоги" зазначав: "1944 рік заповідається ще жорстокішим, ніж його попередники... такого фатального нового року, ми ще не переживали. Бо

ж які надії, які сподівання може український народ в'язати з можливістю ще одного непрошеного "визволення"? Адже ж увесь український народ, не зважаючи на кордони, за якими проживає, вже раз на власній шкурі пізнав таємницю, що криється за "щасливим, радісним життям" і за сталінською конституцією. Коли в 1939 році частина наївних людей може й рада була "визвольникам", то в 1944 році таких наявних уже нема."¹⁴

Даючи соціально-психологічну характеристику українського населення Східної Галичини, часопис "До перемоги" поділяє населення краю на дві категорії. До першої, домінуючої, віднесено тих, хто приголомшений воєнними діями на радянсько-німецькому фронті, та не в силі спокійно працювати і відпочивати, оскільки "і вночі не дає їм спати марево більшовицької навали". Крім цього, наголошувалось в часописі, що "одночасно ті ж перелякані люди зразу відкидають будь-яку можливість активного спротиву; мовляв, це безнадійне, безвиглядне. Ті люди чомусь дуже подібні до тварин загипнотизованих гадюкою."¹⁵ До другої категорії віднесено ту частину українського суспільства, що єдиний вихід з ситуації, яка склалась бачила в активному опорі зі зброєю в руках: "Вони ті люди знають, що в такій жорстокій добі ніхто нікому не приносить у дарунок право жити. Те право треба собі вибороти самому. Ворогові, що зазіхає на наше життя й майбутнє ця частина суспільності протиставить тверду і непохитну волю жити. А що під час війни найпереконливішим аргументом буває зброя, то Стрілецька Дивізія "Галичина" саме є отим найпереконливішим аргументом. Бо не декларації, не вимовлювання, не плазування, а здібність віддати своє життя за найдорожчу ціну для найдорожчої всім нам справи - ось вихід з безвиглядного здавалося становища."¹⁶

Тема збройного опору більшовицькій загрозі, що нависла над краєм, не сходила зі сторінок часопису протягом усього часу його існування. Так, тижневик повідомляв своїх читачів про чисельні збори, віча та маніфестації українців в умовах, коли більшовицькі війська вели наступ у східногалицькому напрямі, як з півночі так і зі сходу, на яких українське населення краю заявляло перед усім світом про свою готовність захищати рідну землю перед більшовицькою навалою: "Оті маніфестації являються найпереконливішою відповіддю на зазіхання Москви і на її територіальні претензії."¹⁷

Як чергову спробу дальшого поневолення України, поглиблення розколу всередині українського суспільства, оцінив часопис "До перемоги" сталінський проект створення окремих територіальних армій усіма радянськими республіками, а також право мати свої окремі закордонні представництва, проголошений 2 лютого 1944 р. на Верховній Раді СРСР та Раді Національностей Молотовим: "Для підяремних народів СРСР ніби - децентралізація наркомату закордонних

справ і ніби - творення власних територіальних армій не мають найменшого практичного значення, бо насправді нічого не змінюється. Бо й на майбутнє не Київ вирішуватиме напрямки закордонної політики України, Москва як і досі. А так званою українською армією керуватимуть як і досі московські генерали і старшини. Зрештою в склад отієї української армії ввійдуть всі народи СРСР, не буде там лише українців, бо вони стоятимуть гарнізонами в інших республіках.¹⁸ Подаючи реакцію українського суспільства Східної Галичини на цей спиритний політичний маневр сталінського керівництва, часопис "До перемоги" далі писав: "Це водночас доказ великої політичної зрілості населення Галичини, яке не лише не йде на приманку тих облудних, конституційних змін у СРСР, а відповідає на них так, як велить здоровий інстинкт самозабезпечення, тобто заявляє готовність зі зброєю в руці боротися проти свого відвічного, дарма, що "зреформованого" ворога."¹⁹

Очевидна річ, зміна воєнно-політичної ситуації, явно не на користь нацистської Німеччини відбилась і на відносинах між українським населенням, українськими політичними силами та німецькою окупаційною адміністрацією. Можна простежити окремі елементи рівноправного партнерства у німецько-українських взаєминах, мотивованих спільною для обох сторін більшовицькою загрозою. Так, на урочистому прийомі з нагоди Нового року, що відбувся 14 січня 1944р. в приміщенні уряду Генерального Губернаторства в Кракові, інформувала своїх читачів газета "До перемоги", провідник Українського Центрального Комітету Володимир Кубійович сказав: "Щодо майбутнього, то ми маємо одне єдине бажання, щоб у цьому новому році використати успішно в боротьбі з більшевизмом усі наші досі не використані сили."²⁰ У свою чергу губернатор Франк, цей слов'янофоб, якому належать слова: "Раз ми закінчимо переможну війну, то тоді, наскільки я в тому зацікавлений, вони можуть зробити з поляків і українців січене м'ясо. Ми зможемо робити, що нам подобається"²¹, тепер заявив: "Я заявляю, що Фюрер і Великонімеччина зробили також свою справу для української культури, українського національного життя та українського щастя."²²

Перебуваючи у Львові з нагоди 11-х роковин перебування при владі Адольфа Гітлера, виступаючи на масовому зібранні в залі Інституту народної творчості (ІНТ), генеральний губернатор Франк сказав: "Я гордий, що на дорученій мені території маю мужній і працьовитий народ, що зв'язав свою долю з нами і Європою і в тому бажано йому допомогти."²³ Зупинившись на трудових досягненнях українського населення, зокрема в сільському господарстві, яке не лише забезпечило край та фронт продовольством і сировиною, але дало найбільше добровольців до Стрілецької Дивізії СС "Галичина", Франк наголосив:

"Запевняю, що український народ в Генеральній Губернії жде гарне майбутнє... Щастя Німеччини - це щастя українців, і навпаки, щастя українців - щастя Німеччини."²⁴ У відповідь голова Українського Красового Комітету, заступник провідника Українського Центрального Комітету Кость Паньківський висловив сподівання, що п'ятий восени рік вирішить долю війни, зазначивши: "Ми українці Галичини зазнали всіх большевицьких страхіть і знаємо, що означає большевицьке панування. Тому ми висилаємо наших синів і чоловіків до зброї СС."²⁵

Зрозуміло, що Стрілецька Дивізія СС "Галичина", з часу її утворення й перебування на території Східної Галичини була одним із найважливіших чинників, що впливав на політичну ситуацію в краї, а іноді також визначав перебіг головних подій національно-визвольного руху у регіоні.

Відзначив часопис і перші роковини заснування дивізії (проголошеної державним актом про формування добровольчої Стрілецької Дивізії СС "Галичина" 28 квітня 1943 р.): "Проминув цей рік існування Дивізії серед безустанної праці, серед постійного попування усіх і всяких перепон і труднощів, що стояли на шляху цієї праці."²⁶ Визначаючи перспективу дивізії, тижневик висловлював надію, що на другому році стануться зміни в житті українського народу: "Не хочемо перебільшувати реального значення нашої Дивізії, але одне скажемо: значення Дивізії "Галичина" для майбутніх подій, що прийдуть одна по одній і доведуть до здійснення мрії кожного стрільця і його родина, тих мрій, що він їх мав перед своїми очима вступаючи до Дивізії, буде таке, якою буде постава кожного стрільця зокрема. І ми певні, що кожен стрілець має вирізьблену в серці одну непохитну віру: опліч народів Європи перемогти Москву. А в перемозі над Московією - існування і розвиток самобутньої України певні!"²⁷

Через призму ментальності українського народу побачив невідомий автор, що сховався за криптонімом Е.К. цієї військової частини в пробудженні духу народу. Він зазначив, що Стрілецька Дивізія СС "Галичина" знайшла широкий відгук у масах, передусім, у сентиментально-романтичному українському світі, стала переломним моментом в українській духовності, далеко важливішим від вишколу вояків чи формування в суспільстві громадських чеснот, або навіть продовження військових традицій чи боротьби з більшовизмом. Цим переломом стало становлення українського реалізму; без чинної участі якого нація не може дійти до справжньої перемоги."²⁸

У лютому 1944 р. після завершення вишколу в Галичині та Холмщині з'явилися перші окремі курені.²⁹ Часопис "До перемоги" повідомляв про прихід 22 лютого 1944 р. перших частин Стрілецької Дивізії СС "Галичина" до Львова.³⁰ Поява вояків дивізії на вулицях Львова була не лише сенсацією, а й бальзамом для української душі, сприяла піднесенню

бойового духу "всього українського населення Галичини навертаючи в цю грізну хвилину думки найширших мас до наших найдорожчих хлопців з Стрілецької Дивізії. Не один маловір сьогодні з жалем пита: Чому лише одна однісінька дивізія, а не дві, три, десять? Він тепер правильно вирішує, що лише зброя може бути і є єдиним переконливим аргументом."³¹

Не залишались поза увагою тижневика "До перемоги" складні відносини між Військовою Управою Галичина, Стрілецькою Дивізією СС "Галичина", Українським Центральним Комітетом, з одного боку, та революційним підпіллям ОУН та Українською Повстанською Армією, з іншого. Як згадує Кость Паньківський, вже з перших днів утворення дивізії почалась ворожа з боку ОУН (б) агітація проти,³² що на перших порах не мала успіху, але після повернення вишколених вояків на терени Галичини мали місце факти дезертирства з рядів Стрілецької Дивізії СС "Галичина" та перехід добровольців в УПА. Український Центральний Комітет виступив з осудом таких дій і агітації ОУН, зокрема, відзначивши, що розвал дивізії не був ударом по УЦК, а був би ударом, у першу чергу, по інтересах української нації.³³ Хоча, відзначав активний учасник революційної підпільної боротьби ОУН, співзасновник і член Української Визвольної Ради Лев Шаньковський, в колах підпілля ОУН ніколи не дивилися на старшин і вояків Дивізії, як на гітлерівських найманців. Кожному, не виключаючи і найбільших противників концепції дивізії, завжди було ясно, що під мундиром українського старшини і вояка дивізії б'ється українське серце, завжди було ясно, що старшини і вояки Дивізії взяли зброю з рук ворогів на те, щоби боротися за Українську Соборну і Самостійну Державу.³⁴

Власне, проти розвалу дивізії, як майбутньої бойової одиниці української армії, проти агітації ОУН-УПА залишати ряди дивізії була спрямована стаття "Лісова потвора", в якій зокрема зазначалось: "Лісова потвора має й свою ідеологію. Вона, оця ідеологія здебільше інтернаціональна, як і особовий склад потвор. Проте буває ота ідеологія також і "національна", ба навіть "націоналістична", і тоді складову частину цієї лісової потвори становлять так звані "націоналісти". Для українського села в основному байдуже, яка потвора загіздила у його лісі - інтернаціональна - чи -"національна" - бо результатом буває з правила той самий: грабіж, убивства, насильство, кров і сльози. Лісова потвора - інтернаціональна - чи -"національна" - це найбільший шкідник українського народу. Лісова потвора - руйницький чинник. Ніколи нічого вони не збудували, завжди нищили... кожне конструктивне діло, завжди були могильним каменем цих спроб відродження наших національних сил. Лісова потвора - це боляка на нашому національному організмі. Стоїмо перед дилемою: кому згинуть? Цілому народові чи

його гнійному болякові? Відповідь може бути одна: боляка треба оперувати."³⁵

Безупинний наступ радянських військ влітку 1944 року поставив перед українцями Східної Галичини завдання прискорити процес зміцнення та розширення українських збройних формувань у складі вермахту для протистояння більшовицькій навалі. Так, часопис "До перемоги" повідомляв про заклик посадика міста Львова С.Біляка, виголошений 1 червня 1944 р. в кінотеатрі "Одеон", де, зокрема, зазначалось: "Отож ніхто не повинен стояти осторонь і вижидати. Кожний молодий здоровий фізично українець повинен стати в ряди добровольців, щоб побіч першої вирости друга, третя й більше дивізій."³⁶ На жаль, цим намірам не судилось здійснитись. Основний склад 14 Стрілецької Дивізії СС "Галичина" був винищений у так званому "Брідському котлі". А під кінець літа - на середину осені 1944 року над Східною Галичиною нависла нова хвиля більшовицької окупації.

Огляд матеріалів, опублікованих на сторінках часопису "До перемоги", засвідчив, що політичний розвиток краю, ріст національної свідомості не припинявся і в 1944 році - останньому році нацистської окупації Східної Галичини. Зусилля всіх національних політичних сил були спрямовані на реалізацію єдиного завдання - відродження єдиної, неподільної Самостійної Соборної Української Держави, хоча шляхи були різні.

Однак обставини, що склалися, виявилися сильнішими за віру і волю тих, хто готовий був віддати життя, і тих, хто віддав своє життя за реалізацію священної мети кожного справжнього українця. Що ж до звинувачень українських патріотів в колабораціонізмі з фашистським окупаційним режимом в роки II світової війни, то всі твердження є безпідставними і алогічними. Українці, як і інші поневолені імперіалістами народи, шукали шляхи для реалізації власних національних інтересів і не мали жодних ворожих намірів щодо інших народів світу.

Джерела:

1. До перемоги. - 1943. - 23 грудня.
- 2-3. Паньківський К. Військові справи Дивізії "Галичина" //Українська дивізія "Галичина". Історико-публіцистичний збірник. - Київ-Торонто, 1994. - С.35,48.
- 4-11. До перемоги. - 1943. - 23 грудня.
12. Колісник Р. Військова Управа "Галичина" //Українська дивізія "Галичина". - С.121.

13. Там же. - С.120-121.
- 14-16. До перемоги. - 1944. - 14 січня.
17. Там же. - 24 лютого.
18. Там же. - 10 лютого.
19. Там же. - 24 лютого.
20. Там же. - 21 січня.
21. Паньковський К. Роки німецької окупації. - Нью-Йорк-Торонто, 1965. - С.11.
22. До перемоги. - 1944. - 21 січня.
- 23-25. Там же. - 3 лютого.
- 26-28. Там же. - 28 квітня.
29. Паньківський К. Військові справи Дивізії "Галичина". - С.49.
30. До перемоги. - 1944. - 2 березня.
31. Там же. - 24 лютого.
32. Паньківський К. Військові справи Дивізії "Галичина". - С.40.
33. Там же. - С.48.
34. Шанковський Л. УПА і Дивізія // Там же. - С.55.
35. До перемоги. - 1944. - 2 березня.
36. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. - С.435.